Aktualizace biblických příběhů v písňové tvorbě Karla Kryla

JSME TO MY!

Pavel Hošek

Karel Kryl (1944–1994) patří mezi nejvýznamnější české hudebníky druhé poloviny dvacátého století. V jeho umělecké tvorbě se nápadně často objevují biblické motivy.[1] Bible pro něj nebyla jen jedním z inspiračních zdrojů umělecké tvorby. Byla důležitým pramenem jeho vlastní životní orientace. Pocházel z moravské katolické rodiny a ačkoli dospěl k poměrně nekonformním teologickým názorům, podstatným rozměrem jeho vnitřního ustrojení a jeho motivace k veřejnému působení byla křesťanská víra.

Východiskem Krylovy práce s biblickou látkou bylo přesvědčení, že základní existenciální situace, dilemata a výzvy, se kterými se lidé v životě setkávají, jsou více méně stále tytéž od starověku po současnost. Biblické příběhy chápal jako bytostnou součást evropské kulturní tradice a zároveň jako orientující vodítka a vzorce pro lidské rozhodování v kterékoli a každé dějinné situaci. Tedy také v politickém a společenském klimatu socialistického Československa druhé poloviny dvacátého století.

V tomto článku nejprve představím Krylova základní východiska, určující jeho porozumění Bibli a její „nadčasové" relevance v rámci evropské, a tedy také české a slovenské duchovní tradice. V následující části článku pak představím konkrétní metodu Krylovy aktualizace biblických příběhů v písňových textech, kterou zasadím do širších religionistických souvislostí.

Desatero v dějinách Evropy

V úvahách o Bibli Kryl často zmiňuje její trvale platný význam v kulturních dějinách západní civilizace. V rozhovoru pro Český rozhlas, natočeném půl roku před jeho smrtí, říká: „Čtěme Bibli, tam to všechno je, od erotiky až po zločin je všechno v Bibli … patří to tedy k evropskému vzdělání a je to vlastně základ civilizace… A to nedokázali vyvrátit a vymlátit ani bolševici."[2]

Když hovoří o aktuálním významu Bible pro současnost i budoucnost, nejčastěji zmiňuje Desatero. Například v souvislosti s kulturní obnovou české a slovenské společnosti po sametové revoluci v roce 1989 konstatuje: „vyrostli na jakýchsi základech … jsem jenom člověk, který vyrostl v křesťanské tradici této země, tohoto kontinentu, respektive tohoto světa, do něhož patří celá Evropa včetně Ruska, ale i Amerika. … ve chvíli, kdy jsme zapomněli, že existuje Desatero, a nemáme žádná jiná přikázání, tak si vzpomeňme, co nám tato věc říká, k čemu nás nabádá. Když už si, mistři světa, nedovedeme vymyslet zásady a zákony nové, vraťme se tedy ke starým. Zkusme si přečíst, co tam stojí: Nezabiješ, nesesmilníš, nepokradeš, nepromluvíš křivého svědectví, nepožádáš statku bližního svého."[3]

Karel Kryl na koncertě v Sušici v roce 1990. Foto: Josef Karas, Wikimedia Commons.

Jak je zřejmé z řady rozhovorů na toto téma, Desatero se pro Kryla stalo jakousi zkratkou nebo jednoslovnou šifrou kulturní kontinuity západní civilizace. Je to pro něj výraz, symbolicky označující duchovní dědictví a odkaz předků, který by podle něj i do budoucna měl sloužit jako orientující hodnotové východisko.

Proto často zmiňuje Desatero v souvislosti s pokusem komunistického režimu nastolit radikálně jiné, v některých ohledech vlastně protikladné hodnotové a kulturní paradigma. Kryl byl přesvědčen o tom, že tato nová „kultura", nastolená v jeho vlasti únorovým pučem v roce 1948, je ve skutečnosti anti-kulturou, jejíž strůjci nikoli náhodou pronásledují všechny nositele křesťanského kulturního dědictví, faráře, řeholnice, mnichy, představitele církví.

Odkaz na Bibli a biblickou tradicí nesené hodnoty je v jeho podání podstatnou součástí vzdoru proti komunistické totalitě. To, že komunisté ničí kostely a kláštery a pronásledují věřící, je podle Kryla součást metodické snahy vymazat kulturní paměť. Jak říká v jednom rozhovoru: „Léta komunistické vlády způsobila devalvaci a devastaci lidských hodnot a popření křesťanského původu evropského."[4] Bolševismus je podle něj „infarkt základních kořenů evropanství."[5]

Jinde, ve vzpomínce na své mládí, prožité ve stínu stalinismu padesátých let, uvádí: „To vězel celý klérus vlastně katolický, ale namnoze i protestantský, ve vězení a v uranových mlýnech, o tom se ví. Netoliko Slánský. Ale o těch kněžích, kteří tam seděli, o těch sestrách, které byly vyhnány ze svých míst, o tom se nikdy nemluvilo vlastně, víceméně to jaksi patřilo k bontonu vítězů, nespravedlivých, a té nové ideje, která se chtěla zbavit kultury evropské."[6]

Kulturní obnova, kterou vyhlížel po sametové revoluci, má být mimo jiné návratem k odkazu předků, znovunavázáním přerušené kulturní kontinuity, symbolizované Desaterem. V jednom rozhovoru Kryl v této souvislosti poznamenává: „Celý tenhle kontinent, a nejen ten, se řídí Desaterem, původními Mojžíšovými zákony. Za dva a půl tisíce let nedokázal nikdo vymyslet jedenácté přikázání. Především oněch sedm od ‚cti otce svého a matku svou' až po ‚aniž požádáš statku jeho' – to je princip lidského spolunažívání. A s člověkem, který na to zapomene, se špatně bydlí."[7]

Opouštění etického kodexu, který vychází z Desatera, je podle Kryla cesta do pekel. Podle něj nejde o nic jiného než o základní a obecně platná pravidla

Tento článek prošel recenzním řízením.

mezilidských vztahů, bez kterých každá společnost degeneruje a míří ke zkáze. Na otázku, z čeho vlastně ve svém celoživotním úsilí vychází, Kryl odpovídá: „Z věcí, na nichž stojí zaklad tohoto kontinentu a takzvané bílé civilizace, která je ovlivněna židovskou, aspoň co se týče Desatera božích přikázání. Jistý Mojžíš je prý dostal někde na hoře. A my jsme za ty tři až čtyři tisíce let ještě nedokázali vymyslet to jedenácté…“[8]

Krylův oblíbený a opakovaně užívaný obrat, že lidé „ještě nevynalezli jedenácté přikázání“, který se v této odpovědi vyskytuje, je hutným vyjádřením dostačitelnosti a nadčasové platnosti biblického Desatera přikázání, o které byl přesvědčen. Mravní dilemata, výzvy a zápasy, kterým čelili hrdinové biblických příběhů, jsou podle něj v podstatě tatáž dilemata, výzvy a zápasy, kterým čelí obyvatelé Československa jeho generace.

Zájmeno my

Právě z tohoto důvodu Kryl často ve svých písních užívá motivy, zápletky a postavy biblických příběhů jako archetypální vzorce, které umožňují spatřit problémy současné doby s odstupem a nadhledem. A také s odkazem na moudrost předků, zachovanou v biblické tradici. Dobře je to vidět zejména na jeho práci s příběhy záporných hrdinů evangelijního příběhu – Piláta, Heroda a Jidáše. Tito antihrdinové jsou ve svém mrzkém jednání personifikovanými příklady lidského selhávání kdykoli a kdekoli – konkrétně: paranoidního opojení mocí (Herodovo vraždění nemluvňátek), zrady přítele pro peníze (Jidáš a třicet stříbrných), alibistických výmluv z vlastní odpovědnosti (Pilátovo mytí rukou).

Zřejmě nejúčinnějším prostředkem Krylovy aktualizace biblických příběhů je jeho důmyslné rušení časové mezery mezi dějstvím biblického vyprávění a současnou dobou. Kryl neustále činí z biblických hrdinů i antihrdinů současníky. Přesněji řečeno, ze současníků stále znovu činí dějové postavy biblických příběhů. To znamená, že vsazuje obyvatele socialistického Československa do dějových schémat a konfigurací biblických příběhů a nechává je stále znovu čelit výzvám a pokušením, jimž čelili postavy jako Jidáš, Pilát, Herodes, Salome nebo apoštol Petr.

Jedním z nejnázornějších příkladů této metody aktualizace je nápadná gramatická změna v písni Jidáš. Dochází k ní až v úplně poslední větě, celou dobu se posluchač domnívá, že prostě sleduje vyprávění příběhu biblického antihrdiny Jidáše: „Noc jako sluj, vteřin šest do svítání, pysk zpocený vyzývá podsvětí: Ó, Ďáble můj, mrtvo jest slitování, snad zisk splacený zradu mou posvětí. Cár šarlatu, v tváři hlen z poplivání, mříž u stěny, ssedlá krev na rukou, král bez šatů připraven k uvítání. Hle – kříž dřevěný s trnovou parukou. Jidáši, k čemu výčitky svědomí? Jidáši, k čemu tohleto smetí? Farizej nikdy rukama nelomí, pro něho účel prostředky světí! Noc bez kazu, mincí pár zvoní v plášti, hlas zchraptělý do pekel neletí, stín provazu jako dar plný zášti pro vás, dospělí tohoto století! Jidáši, dnes jsi důstojným občanem, s mincemi nemáš nijaké viny, zítra zas třicet stříbrných dostanem, vždyť když ne my, tedy zradí ho jiný!“[9]

Zadní strana obálky desky *Carmina resurrectionis*, na které roku 1974 vyšly čtyři písně Karla Kryla, které měly být součástí kytarové mše. Písmena maloval K. Kryl.

V závěru písně, která vypráví Jidášův příběh, jsme svědky náhlého posunu v gramatice, který působí téměř jako chyba či nedůslednost. Ten posun spočívá v přechodu z vyprávění o biblické postavě (ve třetí osobě jednotného čísla) do první osoby množného čísla.[10] To my (!) dostaneme třicet stříbrných! Jidášův příběh je náš příběh. Dochází zde ke gramatickému zpřítomnění zápletky prastarého vyprávění: my zrazujeme jako Jidáš. Teď a tady.[11]

Tutéž aktualizaci najdeme také v další z Krylových písní, která nese název Zapření Petrovo.[12] Ačkoli se jméno apoštola objevuje v názvu, nejde vlastně o portrétovou píseň, o samotném Petrovi se z ní příliš mnoho nedozvíme. Nicméně pro Kryla příznačné „zúžení postavy na archetyp“ je zde přítomno: nejde ani tak o konkrétního Ježíšova učedníka, rybáře Petra, jako o zapření ze strachu a zbabělosti – a opět v nepřeslechnutelné aktualitě soudobé politické situace.

Aktualitě o to názornější, že Petr se znovu – tak jako Jidáš ve stejnojmenné písni, mění v my: „Země je rudá od krve a mlčí stromy v Nazaretu, vždy naposled i poprvé – jak v neskutečném kabaretu, jsme příliš slábi ve víře, byť třeba Krista na kříž vlekou, a zabijí-li pastýře, pak se i ovce rozutekou. Kříže se tyčí k měsíci a trny zdraví Mesiáše, v zahradě pějí slavíci, je noc, jež čeká na Jidáše, měsíc se třpytí perletí, a třeba věrnost přisháháme, teď podruhé i potřetí Krista i sebe zapíráme. Zapřeme poprvé, ruce se dosud chvějí, zapřeme podruhé, chválíce beznaději, potřetí zapíráme už jen tak, ze zvyku, a slzy polykáme, pláč místo výkřiku. Země je rudá od krve, kokrhá kohout v Galileji, vždy znovu a vždy poprvé prosíme s Petrem o naději, jsme příliš slábi ve víře a svatou pravdu na kříž vlekou, neb zabijí-li pastýře, jsme ovce, jež se rozutekou.“[13]

V písni Zapření Petrovo Kryl vlastně (skoro vůbec) nehovoří o Petrovi. Je to vyhrocené a provokativní a má to tak vyznít: Původcem děje v této písni není

Poznámky

1 Viz k tomu například Nešpor, Zdeněk R., *Děkuji za bolest. Náboženské prvky v české folkové hudbě 60.–80. let*, CDK, Brno, 2006, s. 187, 192n.
2 Rozhovor Karla Kryla s Karlem Vepřekem pro Český rozhlas, 6. srpna 1993.
3 Kryl, Karel, *Rozhovory*, Torst, Praha, 2006, s. 545.
4 Tamtéž, s. 663.
5 Tamtéž, s. 343.
6 Rozhovor Karla Kryla s Karlem Vepřekem…
7 Kryl, Karel, *Krylogie. Půlkacíř. Spisy III.*, Torst, Praha, 2000, s. 433.
8 Kryl, *Rozhovory…* s. 774.
9 Kryl, Karel, *Texty písní. Spisy I.*, Torst, Praha, 2024, s. 192n.
10 Viz k tomu Šenkapoud P., *Písňový verš Karla Kryla a Jaromíra Nohavici*, disertační práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, 2010, s. 217.
11 V této souvislosti stojí za zmínku, že Kryl je v této metodě aktualizace inspirován také svojí četbou. Například Jan Zahradníček, kterého Kryl označuje za svého nejoblíbenějšího českého básníka, stejně jako Kryl vsazuje současníky do biblických příběhů a podobně jako Kryl umísťuje sebe i dění kolem sebe do nadčasové roviny evangelijního dramatu. Viz k tomu např. J. Zahradníček, *Rouška Veroničina, La Saletta, Znamení moci*, Vyšehrad, Praha, 1990, s. 21n, 25, 28, 33n, 44, 51, 61, 91, 93n, 98, 102 a jinde.
12 Srov. Matoušovo evangelium, 26, 69–75.
13 Kryl, *Texty písní…* s. 194n.

Tento článek prošel recenzním řízením.

Petr, ale „my." Vedle zahrocení pointy písně do aktuální politické mizérie, přesněji řečeno do srdce každého posluchače, to znamená ještě jednu věc: Kryl sám se v této písni, jako ostatně v mnoha jiných, zařazuje mezi ty, kdo tak či onak podléhají tlakům a nástrahám doby. Nedistancuje se od těch, kdo jsou slábi ve víře. Neříká „jste příliš slábi ve víře." Podobně jako v písni Pasážová revolta sám sebe počítá mezi ty, kdo klesají pod náporem pokušení: „nosíme z módy kopretiny, vzýváme zlatý tele, čekáme spasitele, už známe ohnout záda."[14] Podobně jako ve své úplně poslední písni, trpce ironické písni Demokracie, která vyvolala značné rozhořčení i mezi jeho fanoušky: „brbláme spolu u píva, jak brblali jsme vždycky, dali nám nové postroje a ač nás chomout pálí, zaujímáme postoje, místo abychom stáli."[15]

Zázrak na úrovni gramatiky

Ovšem Krylovo důsledné používání zájmena my v písních jako je Jidáš nebo Zapření Petrovo má ještě hlubší význam. Tento význam souvisí se skutečností, že byly původně složeny pro kytarovou mši, na které Kryl po jistou dobu intenzivně pracoval, ale nakonec ji nedopsal.[16]

Jedná se tedy vlastně o „liturgické my", společně recitované či zpívané „my"

Anastáz Opasek a Karel Kryl při mši při příležitosti obnovení činnosti břevnovského kláštera 6. června 1990.
Foto: Ota Filip, Facebook.

účastníků bohoslužby.[17] Prostřednictvím tohoto „my" věřící nejen společně vyznávají své hříchy a chválí Boha, ale také vstupují do biblických příběhů a stávají se současníky biblických hrdinů a hrdinek. Ano, dá se říci, že se stávají dějovými postavami biblických vyprávění.[18]

Tento tradiční a osvědčený nástroj liturgického zpřítomňování biblických událostí je důkladně popsán v odborné literatuře, například ve studiích věnovaných předávání tradice z pokolení na pokolení v rámci židovské národní pospolitosti.[19]

Tuto aktualizující interpretaci lze běžně sledovat při zúčastněném pozorování synagogální bohoslužby: obvyklou gramatickou kategorií, kterou užívají rabíni, když vykládají vyprávění Tóry, je právě první osoba množného čísla: „Tenkrát jsme Mojžíšovi nerozuměli," říkává rabín při výkladu Tóry shromážděným věřícím.

Tímto „zázrakem na úrovni gramatiky" dochází nejen k tmelení pospolitosti aktuálně shromážděné k naslouchání výkladu Tóry, ale také k přemostění celých tisíciletí, která dělí posluchače výkladu od biblických hrdinů Mojžíšovy doby.[20] Ne naši dávní předkové, ale my (!) jsme Mojžíšovi nerozuměli. Věřící Židé všech pokolení jsou takto znovu a znovu vsazováni či vtahováni do příběhu Tóry, ocitají se v příběhovém světě Bible.

V průběhu židovské pesachové hostiny, připomínající vysvobození Izraelitů z egyptského otroctví v dobách Mojžíšových, je to všem přítomným výslovně uloženo v liturgickém pokynu: „V každém pokolení je povinností každého Žida slavit tento svátek tak, že on sám je vysvobozován z Egypta."[21] Protože Egypt, „dům otroctví," to není jen země na severu Afriky, kde se kdysi odehrálo v Bibli vyprávěné drama. Egypt, „dům otroctví", je cokoli, co člověka zotročuje, co ho zbavuje svobody a důstojnosti. Každý účastník pesachové hostiny se ocitá uvnitř příběhu, stává se jeho dějovou postavou.[22] Tak jako v písních Karla Kryla.

Tváře betlémských figurek

Podobný význam v sobě nese tradice lidového betlémářství: mezi jednotlivé figurky lidových betlémů, představující postavy vánočního příběhu, jak jej známe z Bible (tedy mezi pastýře, volka a oslíka poblíž jesliček, Josefa a Marii, tři krále atd.), se často umísťují figurky současníků.[23] Například typické postavy českého venkova: muzikanti, dřevorubci, řemeslníci, hospodyně a hospodáři v lidových krojích.[24]

Autor slavného betléma v Třebechovicích pod Orebem Josef Probošt dokonce vyřezával postavy podle sousedů, známých i členů rodiny.[25] Chtěl, aby bylo zřejmé, že také tito žijící současníci jsou „uvnitř" evangelijního příběhu. Také oni přicházejí do Betléma pozdravit právě narozeného Krále.[26] A podobného aktualizačního účinku dosahuje ve svých písních Karel Kryl.

A jak bylo řečeno výše, Krylova důslednost v zasazování současníků do dějových vzorců biblických příběhů nevynechává ani jeho samotného. I v této záležitosti se nabízí srovnání se slavným Proboštovým betlémem v Třebechovicích pod Orebem: Jeho autor umístil mezi věřící, směřující k betlémským jesličkám, také dobře rozeznatelnou figurku sebe samého, třebechovického řezbáře Josefa Probošta.[27] Dosáhl tím podobného efektu, jako Karel Kryl, když ve svých písních prostřednictvím zájmena my zahrnuje mezi chybující současníky také sám sebe. ■

Poznámky (dokončení)

14 Tamtéž, s. 110n.
15 Kryl, *Texty písní*... s. 378n.
16 Kryl, *Krylogie*... s. 183.
17 Také Krylova píseň Žalm 71., která měla být rovněž součástí jeho kytarové mše, užívá tuto gramatickou formu: „padáme pod tíží, snad konečně spočinem jak pšenice v klásku" atd.
18 Za zmínku stojí, že původ této liturgické praxe je rovněž v Bibli: formu liturgického „my" má totiž celá řada biblických žalmů, tedy bohoslužebných textů, které jsou společně recitovány v rámci židovských i křesťanských obřadů.
19 Ke klíčovému významu zájmena „my" v naznačeném smyslu viz práci Jana Assmanna *Kultura a paměť,* Prostor, Praha, 2001, 19nn.
20 Tamtéž, s. 20.
21 *Nová pražská pesachová hagada*, Sefer, Praha, 1996, 59. Vzpurný syn se podle tradičního učení, obsaženého v pesachové hagadě, pozná podle toho, že neříká my, ale vy, tedy ne „co to slavíme," ale „co to slavíte." A tím se vyřazuje z celku a popírá smysl svátku, viz *Nová pražská pesachová hagada*... s. 27. Viz k tomu Assmann, *Kultura a paměť*... s. 19.
22 Tamtéž, s. 21.
23 Šplíchal V., *Poselství dřeva*, Golempress, Letohrad, 2007, s. 544.
24 Viz k tomu např. Langhammerová J., *Lidové zvyky*, NLN, Praha, 2004, s. 272nn.
25 Třebechovický betlém, nazývaný též Proboštův betlém, je unikátní mechanická dřevěná stavba, která vznikala od roku 1882 až do Proboštovy smrti v roce 1926. Na jeho tvorbě se podíleli i další řezbáři, Josef Kapucián a Josef Friml.
26 Fejk, M., Randa, M., *Třebechovický betlém*, Kruh, Hradec Králové, 1967, s. 8n.
27 Vaclík V., *Lidové betlémy v Čechách a na Moravě,* Vyšehrad, Praha, 1987, s. 118.

It is we

This article focuses on the way in which the famous Czech songwriter Karel Kryl actualizes biblical stories. The first part of the article deals with Kryl's understanding of the Bible and its lasting significance for contemporary culture. The next part of the article focuses on his unique method of actualizing biblical stories by means of grammar. When Kryl retells biblical stories he uses inclusive „we." This way he places himself and his contemporaries into the „timeless" scheme of biblical narratives. It is similar to the way in which Jewish and Christian liturgy employs the pronoun „we" when referring to Biblical stories and motives. A similar effect is achieved in the folk tradition of composing Nativity scene in such a way that figurines of recognisable contemporaries are placed among figurines of biblical characters of the Christmas story.

Prof. **Pavel Hošek**, Ph. D. (*1973), působí na katedře filosofie a religionistiky Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Tento článek prošel recenzním řízením.